

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Gelenekle Sol Arasında Sıkışmış Bir Siyasal Hareket: (Türkiye) Birlik Partisi

Atıl Cem Çiçek¹

Selçuk Aydın²

Hüseyin Baran³

Öz

Birlik Partisi (BP) 1966'da bir grup Alevinin bir araya gelerek oluşturduğu bir siyasal partidir. Daha sonra adı Türkiye Birlik Partisi (TBP) olacak olan parti siyasal yaşamı boyunca çeşitli ideolojik dönüşümler geçirmiştir. (T)BP'nin kuruluş aşamasında seslenmeye çalıştığı kitlenin "geleneksel Alevi" kesimi olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Hacı Bektaş Dergâhı'nın (HBD) partiye önemli sayılabilecek ölçüde katkı sağladığı söylenebilir. HBD'nin parti içerisindeki ağırlığına rağmen çeşitli faktörlerin katkısıyla (T)BP bir sol parti hüviyeti kazanmıştır. Aleviliği daha çok solun dışında kültürel/dinsel bir temsil olarak gören HBD ve temsil ettiği kesimler süreç içerisinde partiden uzaklaşmışlardır. TBP 1969 seçimlerinde gelenekle kurduğu bağ sayesinde parlamentoya 8 vekil göndererek görece başarılı bir performans sergilemiştir. Aynı başarı 1973 ve 1977 seçimlerinde görülmemektedir. Bu çalışma her iki dönem arasındaki farkı TBP'nin gelenek ya da solla kurduğu baği dikkate alarak incelemeye çalışmaktadır. Bu inceleme partinin programları ve parti ileri gelenlerinin söylev ve demeçlerini dikkate alarak yapılmıştır. Çalışmada betimsel ve tarihsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Alevilik • Birlik Partisi • Türkiye Birlik Partisi • Hacı Bektaş Dergâhı • Türk siyasal yaşamı

Yetkilendirilmiş yazar

- 1 Atıl Cem Çiçek (Yrd. Doç. Dr.) Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kars Türkiye. Eposta: atilcemcicek@yahoo.com ORCID: orcid.org/0000-0001-9859-182X
- 2 Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmetler Bölümü, Erzurum Türkiye. Eposta: selcuk.aydin@atauni.edu.tr ORCID: orcid.org/0000-0001-8997-9283
- 3 Arş. Gör., Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Kars Türkiye. Eposta: baranhuseyin@gmail.com ORCID: orcid.org/0000-0001-7469-6846

Türkiye Birlik Partisi (TBP) 1961 Anayasasının yaratmış olduğu ortamda Alevi kimliğinin rahatça ifade edilebilmesinin olanaklı kılınması çabalarının bir sonucudur. Ortaya çıktığı yıllar, siyasal kutuplaşmanın artış eğilimine geçtiği yıllardır. Bu kutuplaşma içerisinde Alevilerin kimliklerini rahatça ifade etmelerinin giderek güçleşmesi karşısında, öncelikle Alevi kimliğinin devlet tarafından tanınması çabaları artırılmıştır. Bu çabaların bir uzantısı olarak, iktidar ve muhalefet partilerinden sorunun çözülmesi için yardım istenmiştir. Yardım isteklerine karşı hem iktidar hem de muhalefet partilerinin sorunu çözüme iradesinden uzak tutumları, mevcut siyasal oluşumların dışında yeni ve Alevi kimliğinin korunmasını merkezine alan bir partinin kurulmasını gündeme getirmiştir.

Bu şartlar içerisinde ortaya yeni bir siyasal parti çıkmıştır. Adı önce Birlik Partisi (BP), daha sonra Türkiye Birlik Partisi olan ve Alevilerin sorunlarını parlamenter rejim içerisinde mecliste gündeme getirerek çözüm arayışları içerisine girmeyi planlayan parti, on dört yıl siyaset sahnesinde kalmıştır. Kısa sayılabilecek bu süre içerisinde (T)BP, ideolojik anlamda dönüşümler yaşamıştır. Bu siyasal oluşum, Alevilere bazen Aleviliğin genel inanışlarıyla temas kurarak seslenmeye çalışmış, bazen de sol bir parti kimliğine bürünmüştür. İlkelerinde kısa süreler içerisinde değişiklikler yapmış, koruduğu ilkelerine ise yeni anlamlar yüklemiştir. İlkelerde ve rotada meydana gelen bu değişimleri partinin hayatını ikiye ayırarak inceleyebilmek mümkündür.

(T)BP 1969 seçimlerine Alevi kitlesine hitap etme çabaları içerisinde, Alevilik kimliğinin varoluşunun siyasal zeminde dile getirilmesi üzerine bir programla girmiştir. Alevilerin ve geleneğin temsilcisi olarak kabul edilen Hacı Bektaşî Dergâhı'nın 1970'e kadar partiye destek olması, hatta belli bir yere kadar partinin siyasası üzerinde söz sahibi olması, siyasal olanla toplumsal olanın buluşabilmesini sağlamıştır. Dergâh'ın partiden uzaklaşmaya başladığı 1970 tarihi, (T)BP için ikinci bir dönemin açıldığına işaret etmektedir. Böylece karşımıza (T)BP için iki dönem çıkmaktadır: Bunlardan ilki geleneğin ağır bastığı ve geleneksel kanaat önderlerinin partinin başarısında önemli katkılarının olduğu 1966-1970 tarihleri arasında kapsayan dönem, ikincisi ise artık kanaat önderleri ve Dergâh'ın partiden uzaklaşmaya başladığı ve partinin sol yelpaze içerisinde kendine yer aradığı, parti üzerinde Dergâh'ın belirleyiciliğinin azaldığı, 1970-1980 tarihleri arası dönemdir.

Bu çalışma bu iki dönemi; parti programları, tüzükleri, seçim dönemlerindeki propaganda metinleri ve konuşmaları göz önünde bulundurularak, gelenek ya da kültürel farklılıkların öncelenmesine dayanan siyasetin merkezde olduğu birinci dönem ile gelenekten uzaklaşarak daha geniş bir sol kesime oturmaya çalışıldığı ikinci dönemi kıyaslamayı amaçlamaktadır. Burada dönemleri kıyaslamaya tabi tutmanın temel amacı, partinin birinci döneminde Alevi kitlesiyle kurduğu bağın Aleviliğin geleneksel yapıları üzerinden kurulup kurulmadığı ve bu bağ kurulduysa ortaya çıkan ilişkinin (gelenek-siyaset) siyasal süreçler üzerindeki belirleyiciliğini ortaya koymaya çalışmaktır.

Gelenekle Buluşmak / Mezhep Partisi Olmakla Olmamak Arasında Bir Siyaset

1960'lı yıllar Türkiye için siyasal, toplumsal ve ekonomik anlamda dönüşümlerin hızlıca yaşandığı bir dönemdir. Her şeyden önce, yeni anayasanın zamanının ilerisinde bir bakışla özgürlüklerin önünü açma eğilimi siyasal hareketliliğe ivme kazandırmıştır. Daha önce siyasal anlamda yaşanan kutuplaşma, sonrasında daha parçalı bir yapı içerisinde ama içerisine daha radikal öğeleri de alarak devam etmiştir. Böylesi bir ortamın Aleviler için önemi, Alevi kimliğinin tanınması ve korunması için verilebilecek mücadelenin siyasal bir zemin kazanabilmesinin yolunun açılmasıdır. Tek partili dönemde üzerlerindeki baskıdan Demokrat Parti'ye (DP) oy vererek kurtulmak isteyen Aleviler çok partili demokrasiden de umduklarını bulamamışlardır (Şener, 1991, s. 154). Özgürlükçü söylemlerle işbaşına gelen DP'nin özellikle ikinci iktidar dönemindeki tutumu Alevileri önemli oranda başka partilere yönlendirmiştir (Özbey, 1961, s. 7–20). 27 Mayıs 1960'tan sonra, ordunun ve cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in olumlu yaklaşımları da beklentilere cevap verebilecek nitelikte rahatlamalar sağlamamıştır (Ata, 2007, s. 48). Bununla birlikte anayasanın daha rahat siyaset yapabilme olanağı tanınması (Ahmad, 1996, s. 185) ve dünyada artış eğiliminde olan sol hareketliliğe paralel yaşanan içerideki sol canlanma, Aleviler lehine görece bir rahatlama ortamının oluşmasına yardımcı olmuştur. Hemen belirtmek gerekir ki bu görece rahatlık ortamından Aleviler kadar onlar üzerinde baskı kurmak isteyen kesimler de yararlanmıştı. 1960'lı yılların ikinci yarısı sol hareketliliği "Rusyalaşmak" olarak gören egemen söylemin dönemidir (Bozkurt, 2000, s. 87–88). Bu bakış açısı bağlamında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Adalet Partisi (AP) iktidarları arasında ton farkları bulunmakla birlikte konuya yaklaşım tarzı açısından önemli bir fark bulunmamaktadır. Dolayısıyla kendini sola daha yakın hisseden Aleviler dönem boyunca bazen sırf Alevi oldukları için, bazen de solla kurdukları ilişki dolayısıyla sıkça "öteki" ilan edilmişlerdir. Bu yüzden anayasanın özgürlükleri koruyan lafzı pratikte anlamlar ifade etmemiştir. Pratik anlamsızlığı aşmak için Aleviler zaman zaman mevcut siyasal partilerle ilişki içerisinde bulunmuşlar fakat sorunların özgün bir çerçevede çözülebilmesi mevcut parlamento kompozisyonu içerisinde mümkün olamamıştır. Buradan hareketle Aleviliğin özgün sorunlarını parlamentoda dile getirebilecek yeni siyasal bir organizasyonun kurulması fikri doğmuştur.

Bu dönemde, yeni anayasanın siyasal örgütlenme kolaylıkları sağlamasının yanında esas olarak iki gelişme Aleviliği derinden etkileyecek ve dönüştürecektir. Bunlardan ilki, daha önce var olabilmek için kendini kırsala hapseden Aleviliğin kentlere yaşanan hızlı göçle hem inanış hem de siyasal örgütlenme düzeyinde yaşadığı dönüşümlerdir (Şaylan, 1990, s. 97). Köylerde geleneğin yarattığı yaşam pratikleri şehirlere göçle birlikte anlamsızlaşmaya başlamıştır. Dedelerin vaz'ettiği kurallar küçük toplumun her türlü ihtiyacına cevap verebilecek niteliktedir. Şehir hayatıyla birlikte geleneğin yaşam pratiklerinden kopan ve kendi dışında var olana karışmaya başlayan, onunla yaşamak zorunda kalan Aleviler

geçiş dönemi boyunca köyden getirdikleri yaşam pratiklerini büyük şehirlerde yaşatmaya çalışmışlardır. Bunun için şehirlerde cemaat olabilme hassasiyetlerini canlı tutmuşlardır. Tüm bu hassasiyetlerine rağmen şehir hayatının karmaşıklığı karşısında karşılaştıkları sorunları köyün kuralları ile aşamayacaklarını görmüşler, hem dinsel yaşam pratiklerine hem de gündelik sorunlarına buldukları çözümler kendi cemaatlerine özgü çözümler olamamıştır (Çamuroğlu, 1999, s. 97). Şehir hayatının yarattığı bu imkânsızlık Alevileri başka bir cemaat olma durumuna doğru götürmüştür. Köyde olmayan farklı bakış açılarını başka çözüm önerileriyle çözmeye ihtiyaç yoktur.

Bu dönemde Aleviliğin hızlı siyasallaşma sürecine girmesine karşın, İslam'ın Sünni yorumu da olabildiğince siyasal tonlar kazanmaya başlamıştır. Kentler sadece Aleviliğin değil, aynı zamanda Sünniliğin de siyasallaşma alanları olmuştur (Zürcher, 2005, s. 373–375). Kentlerde Nakşibendi tarikatlarının öncülüğünde organize olan Sünnilik, siyasete kendi dışında var olanlardan daha fazla müdahale edebilme şansına kavuşmuştur. Bu müdahaleler Alevilerin muhalefet etme tarzlarını da sertleştirmiştir. Bu dönemde BP'nin meclise sekiz milletvekili göndermesinden hemen sonra, Nakşibendi tarikatı önderlerinden Zahit Kotku'nun katkılarıyla kurulan Milli Nizam Partisi (Mardin, 2005, s. 158) bu siyasallaşmanın önemli bir dışı vurumu olarak değerlendirilebilir.

İkinci önemli gelişme, şehir hayatının buna benzer avantaj ve dezavantajlarına rağmen Aleviler için kırsalda durum eskisine oranla daha da kötüleşmektedir. Kentlere göç eden Alevilerin, Aleviliğin yaşadığı sorunları daha çok dile getirebilme şansının artmasının bir avantaj olarak değerlendirilebileceği zamanlarda Anadolu'nun bazı bölgelerinde yaşanan Alevi-Sünni çatışmaları artık kırsaldaki yaşamın bile savunulabilmesinin giderek güçleştiğinin bir göstergesidir. Bu savunmasız kalma durumu kuşkusuz mevcut siyasal iradenin olayları yeterince ciddiye almamasından ve klasik söylem olan “Alevilik-Sünnilik ayrımı sona ermiştir” söyleminden bağımsız değildir. 1960'lı yıllar için bu olaylara en meşhur örnek Muğla-Ortaca'da yaşanan olaylardır. Ortaca'da bir Alevi köyünün günlerce komşu Sünni köyünün ablukası altında kalması yurttaki tüm Alevileri, tedirgin etmiştir (Ata, 2007, s. 52). Bu tedirgin oluş siyasal iradenin sorunu ele alma tarzıyla yakından ilişkilidir. Soruna sıradan bir adli vaka olarak yaklaşma eğiliminde olan AP ile Alevi-Sünni farklılaşmasını reddeden CHP'nin yaklaşımı Aleviler arasında mevcut siyasal kompozisyonun Aleviliğin sorunlarını çözme konusundaki inancı azaltmıştır.

Tüm bunların yanı sıra, devletin Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) eliyle Alevi inancı üzerinde kurmaya çalıştığı egemenlik, Alevilerin siyasallaşma eğilimlerinin hızlanmasına yardımcı olmuştur. Mevcut haliyle DİB'i temsil edenlerin Aleviliği yok sayan söylemleri, Alevilerin kurumda revizyon yapma taleplerini de artırmıştır (Timisi, 2008). Yapılması öngörülen revizyonlar için ilgili tarih aralıklarında birçok Alevi kanaat önderi iktidar ve muhalefet partileriyle görüşmeler yapmıştır.

Görüşmeler olumsuz sonuçlanınca şu anlaşılmıştır: Bu ve buna benzer sorunları çözmeye iradesi gösterebilecek bir siyasal oluşuma ihtiyaç vardır.

(T)BP bu şartlar altında ortaya çıkmıştır. Alevi kimliğinin rahatça ifade edilebilmesi ve korunabilmesinin mevcut siyasal kompozisyon içerisinde mümkün olmadığı anlaşılmış ve Alevi kanaat önderleri bir araya gelerek, Alevilere seslenebilecek bir parti kurmuşlardır. Kuruluş aşamasında BP mensupları her fırsatta bir mezhep partisi olmadıklarını söylemeler de partideki Alevi etkinliği bilinen bir gerçektir. Partileşmeye ilişkin yukarıda sıralananlara ek olarak, partinin kurulacağını duyuran ve partiye bir hayli yakın olan Cem Dergisi de (1966a, s. 15) Alevilere bu memlekette huzur yüzü gösterilmediği, daima ret politikaları uygulandığı ve iftiralar atıldığı gibi gerekçelerle yeni bir partinin gerekliliğinin altını çizmiştir. Cem (1966b, s. 17), yeni partinin kurulmasının önemini, Nurculuğun siyasallaşmasından sonra bir inancın diğerine boğdurulmak istendiğinden hareketle de açıklamaya çalışmıştır. Cem Dergisi'nin imtiyaz sahibinin BP'nin İstanbul il başkanı oluşu (Massicard, 2005, s. 124) düşünüldüğünde, derginin BP'nin yarı resmi organı olduğu söylenebilir (Küçük, 2008, s. 908).

Bu tarz geleneksel reflekslerle oluşan partinin, belirli bir süre sonra sola doğru konumlandığı görülecektir. Buradaki geleneksellikten kasıt kültürel ya da inançsal bir alandan ziyade, daha çok siyasal ya da ideolojik alana yönelik bir söylemden ibarettir. Partinin zaman içinde geleneksel merkez siyasetten, sola kayışını ortaya koymaya yönelik bir tespittir. Daha kurulurken Genel Başkan Balan'ın (Akis, 1967, s. 7) toprak reformundan ziyade, verim artırıcı bir tarım reformundan söz etmesine karşın, 1970'li yılların başındaki parti tüzük ve programında toprak reformunun partinin amaçları arasında yer alması (1972, s. 4) ve yine parti kurulurken DİB'de yapılması istenen revizyondan sonra ilgili tüzük ve programda laik bir cumhuriyette DİB'in yerinin olmaması gerektiği ifadeleri düşünüldüğünde kastedilen dönüşüm anlaşılabilir. Özmen (2011, s. 42) ise biraz daha iddialı bir söylemle partinin bizzat Alevi gençlerin Marksist akımların etkisinde kalarak, geleneğin etkisinden uzaklaşmalarını için kurulduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda söylenebilecek olan, partinin net bir şekilde eksen değiştirdiğidir.

İlk Parti Programı ve Tüzüğü

Partinin ilk program ve tüzüğü partinin kurucusu avukat Cemal Özbey tarafından hazırlanmıştır. Programın dikkat çekici başlıkları, din ve vicdan özgürlüğü, laiklik ve milliyetçiliğe vurgu yapılan başlıklardır. Bunların içerisinde hiç kuşkusuz BP'nin üzerinde yoğunlaştığı başlıklar, din ve vicdan özgürlüğü ve laikliği ilgilendiren başlıklar olmuştur. BP her ne kadar kuruluş aşamasında ve sonrasında kendini bir Alevi partisi olarak lanse etmemeye özen gösterse de din ve vicdan özgürlüğü ve laiklik açılarından değerlendirildiğinde bile rahatlıkla bir Alevi partisi olarak ele alınabilir (Schüler, 2002, s. 163). Sarıbay (2001, s. 60) bu oluşumu ülkenin ilk mezhep

partisi olarak değerlendirmiştir. Dönemin önemli ve CHP'ye yakın olan dergilerinden Akis Dergisi (1967, s. 7) de BP'nin kuruluşunu, "Türkiyede Bir Mezhep Bir Parti kuruyor", başlığı ile duyurmuştur. Buna kanıt olarak da partinin genel yönetim kurulu ve üyelerinin çok büyük oranda Alevi olması ve parti tüzük ve programında tesadüf sayılamayacak kadar mezhep meselesi ile ilgili söylemler olması gösterilmiştir. Cem Dergisi (1967, s. 18) ise bu bakış açısını "zehirli" olarak değerlendirmiştir. Dergi'ye göre (1966b, s. 18) tüzük çalışmalarında İngiliz İşçi Partisi ile İsveç Sosyal Demokrat Partisi tüzüklerinden yararlanılmıştır.

Programın bir diğer özelliği ise "birlik" ve beraberliğe yapılan vurguların çokluğunu içerisinde barındırmasıdır. Berkman (1966, s. 14), partinin adındaki "birlik" ifadesinin açılımını "kapılarımız ilerici, memleket ve milletsever bütün vatandaşlarımıza daima açıktır. Partiye BİRLİK adını verdik birliğe hizmet edeceğiz", şeklinde yapmıştır. Bu vurgu diğer siyasi partilerin tüzük ve programlarında da sıkça karşımıza çıkabilmektedir. Fakat BP'nin yaptığı vurgulayış, her şeyden önce kendini yasalar önünde güvence altına almak istemiyle ilişkilendirilebilir. Bunun yanı sıra, "birlik" ifadesi tüm milletin birliğine ifade ederken, Alevilere de bir gönderme yapmaktadır. "Birlik" ifadesi Alevileri çeşitli farklılıklarından arındırarak bir siyasi organizasyon etrafında toplamaya çalışmanın bir göstergesidir.

Din ve vicdan özgürlüğüne önemle vurgu yapan tüzük ve program, mezhep ve inançlar arasındaki adaletsizliğin giderilebilmesinin yolunun her şeyden önce DİB'de yapılacak bir düzenlemeden geçeceğini ifade etmektedir. BP programına göre, devletin Sünnilik dışındaki inanış ve mezheplerin DİB'de temsil edilmesinin yolunu açması, eşitsizliğin ve Alevilerin üzerlerindeki baskıların ortadan kaldırılabilmesinin birincil yoludur. BP'nin Aleviliğin üzerindeki baskıları, devlet himayesi görerek aşma isteği ilk elde Aleviliği en azından devletin tanınması anlamında diğer mezheplerle eşitlerken, diğer taraftan inanışın tümünün devlet müdahalesine açılması anlamına gelmektedir ki bu Alevilik için belki de en tehlikeli seçenektir. BP'nin bunu göz ardı ederek, ilk program ve tüzüğünde Alevilik için rahatlıkla devlet himayesi isteyebilmesi ile resmi siyasetin çok uzağına düşmeden, meşruluk zeminini kaybetmeden, Aleviliğin geleneksel bakış açısıyla uyumluluğu sağlamıştır (Ata, 2007, s. 87).

17 Ekim 1966'da bir grup Alevi kökenli siyaset adamının bir araya gelerek oluşturdukları BP, "aşırı sağın ve solun, gericiliğin, ayrımcılık ve bölücülüğün" karşısında olduklarını belirten, kurucu bir ekibe sahipti (Tunçay, Ersel, Kuyaş ve Oktay, 2005, s. 143). BP'nin ilk programının Kemalist düşünce tarzının ürünü olduğu söylenebilir. Cumhuriyet ve Atatürk'e bağlılık neredeyse her maddede hissedilmektedir. İlk genel başkan Hasan Tahsin Berkman'a (1967a, s. 17-18; 1967b, s. 17) göre BP'nin yeri Kemalizmin yanı başıdır ve Kemalizmin dışında kalan ideolojiler geçici bir hevesten ibarettir. Kalıcı ve ülkenin şartlarına uygun olan ideoloji

BP'nin en yetkili ağı tarafından Kemalizm olarak ilan edilmiştir. Yine Berkman'a göre partinin iki temel ilkesinden biri Türk Milliyetçiliği, diğeri ise Atatürkçülüktür. 21-22 Ekim 1967'de toplanan kongrede de ibadet dilinin Türkçe olması istenmesi dikkate değer görülmektedir (Ahmad ve Ahmad, 1976, s. 336).

BP'nin ilk parti ve tüzüğünde Türk Milliyetçiliği'ne, Atatürk'e, Cumhuriyet'e ve Laikliğe yapılan göndermeler göze çarpmaktadır. Bununla birlikte partililer tarafından kuruluşun gerekçelerinden biri olarak ele alınan DİB'in Aleviler üzerine kurmaya çalıştığı egemenlik, Alevilerin DİB bünyesinde temsil edilmesi önerisiyle ortadan kaldırılmak istenmektedir.

İlk programda ayrıca Türkçülüğe vurgu yapıldığı da görülmektedir (Topkaya, 1969, s. 475–482). Aleviliğin, Türklüğün mirasının bir taşıyıcısı olarak kabul edilmesi Türklüğe vurgu yapılmasını zorunlu kılmıştır. Çünkü Timisi'ye göre (1990, s. 101–102) Türklük aynı zamanda Arap emperyalizmi ve dolayısıyla tek bir din anlayışının da karşısında durabilmeyi sağlamaktadır. Bu bağlamda programda, tarihsel olarak önemli yer tutan şahsiyetler vurgulanmıştır. 22. madde de şöyle denmektedir: “Eskiden yaşamış Türk ulularının, ediplerinin ve halk şairlerinin mezar ve anıtları ihya edilecek, birer turistik saha haline getirilecek. Halk şairlerine ve Türk folkloruna radyo ve televizyonda saatler ayrılacak, yaşamış ve yaşayan halk ve milli şairlerimiz tanıtılacaktır” (Topkaya, 1969, s. 479). Bu maddede “Türk ulularının mezar ve anıtları ihya edilecektir” ifadesindeki uluların mezarı olarak ilk akla gelecek olan yer Hacı Bektaş Dergâhı olsa gerektir. Alevilik için önem taşıyan Dergâh'ın Alevi kitesine seslenmek isteyen bir parti tarafından ihya edilmesini beklemek, gelenekle bağ kurma çabalarının bir uzantısı olarak değerlendirilebilir.

Parti tüzük ve programı hazırlandıktan sonra Hacı Bektaş Dergâhı postnişini Feyzullah Ulusoy'a partinin kurucuları arasında yer alması teklifi yapılmıştır. Dergâh'ın BP'nin yanında olması partinin hayat bulabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi için büyük bir önem taşımaktadır. Dergâh'ın ve doğal olarak geleneğinin temsilcisi olan Ulusoy'un BP'nin kurucuları arasında yer alması Alevilerin partilerini tanımada önemli bir işlev görecektir. Çünkü Ulusoy ailesinin tek bir işareti yüz binlerce Alevinin siyasal tercihini değiştirebilecek niteliktedir. Bunun böyle olduğu da 1969 seçimlerinde görülecektir. Bunun yanı sıra, Hacı Bektaş Dergâhı'nın BP'nin yanında yer almasının başka bir anlamı daha vardır: Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) Alevilerle kurduğu “sağlıksız ilişki”nin bertaraf edilmesi gerekliliğine duyulan inanç. Geleneğin temsilcileri, TİP'in Alevilerle kurduğu bu ilişkinin (Sencer, 1974, s. 341) Aleviler açısından sağlıklı bir ilişki olmadığını fark etmişlerdir. Bu bağlamda, TİP'in ideolojisinin Aleviliğin özgün sorunlarına çare olamayacağı, mezhep ve inanış farklılıkları konusunda takındığı düzleştirici mantıkla değerlendirilmiştir (Küçük, 2008, s. 904–905). Bu düzleştirici mantığın Alevilerin sorunlarını çözmek

yerine Aleviliğin yeniden ve “yanlış” bir tanımlamaya maruz bırakabileceği ileri sürmüşlerdir. Ulusoy’un (1993, s. 27) konuyla ilişkili şu sözleri bu yanlış anlaşılma korkusunu açıklamaktadır:

...Mehmet Ali Aybar’ın kurduğu İşçi Partisi köylerde, ‘İşçi Partisi Alevi partisidir’ diye propaganda yapıyorlardı. Bunun yanında yaygın bir şekilde Mehmet Ali Aybar’ın bir dede çocuğu olduğu gündeme getirilmişti. Hatta Yozgat’ın Bahadından da İşçi Partisi Milletvekili çıkardı. Ben tabii, M. Ali Aybar’ın kim olduğunu, İşçi Partisi’nin ideolojisinin ne olduğunu az çok biliyorum. İşçi Partisinin Alevilere böyle lanse edilmesinin sonunda, bizim Aleviler İşçi Partisine yöneldi. Bunun üzerine ben, senelerce bir Kızılbaşlık damgası yedik, bundan sonra da komünistlik damgası yenmesin dedim. Benim ismimi tanıyanların Alevi partisinin hangisi olup, hangisinin olmadığını anlarlar diye düşündüm.

Bu sözler Alevilerin “gerçek Alevi partisi”nin hangisi olduğunu seçmede yardımcı olmakta yetinmeyi değil ve fakat aynı zamanda Alevilerin destekledikleri ideolojinin problemliliğinden duyulan kaygıyı da dile getirmektedir. Bu anlayışa göre Alevilerin sosyalist ideolojiye destek olması, Aleviliğin geleneksel yapısını alt üst edebilecek önemli bir tehdit olarak görülmüştür. Sosyalist ideolojiyle dirsek temasında olmak ya da sosyalist ideolojiyi hatırlatacak her türden söylem ya da eylem Aleviliğin geleneksel yapısını erozyona uğratabileceği gibi, siyasal açıdan da bir anlam taşımayacaktır. Ayrıca, dönemin şartları içerisinde bu ideolojinin içini yeteri kadar dolduran seçenek zaten vardır. Aleviliğin bu ideolojiye tekrar temas etmeye çalışması kendisini başkalarının birer kopyası olmaktan kurtaramaması anlamına gelecektir.

Hem geleneksel olanı koruma gayretinin bir uzantısı olarak, hem de siyasal anlamda farklılık yaratabilmek için partinin durduğu yer partinin kurucusu Cemal Özbey (1969, s. 5) tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

TİP’in sağında, CHP’nin solunda ve fakat her ikisinden de ilerde milliyetçi, halkçı, cumhuriyetçi, devrimci, reformcu, Türkçü, Atatürkçü, toplumcu (Sosyal Demokrat), birlikçi, beraberlikçi, Komünizme, emperyalizme, kapitalizme, gericilik bölücülük ve yobazlığa karşı bir olduğumuz iyice anlatılamamıştır.

Bu söylemden de anlaşılacağı üzere BP, ne CHP kadar sağ, ne de komünizmle anılan TİP kadar sol olmak istemektedir. TİP’in aşırı sol olarak tanımlanması partinin kurucularının ve ilk yöneticilerinin Aleviliğin geleneksel yapısının parti içerisinde muhafaza edebilme çabalarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Gelenekle kurulmaya çalışılan bağ sadece parti tüzük ve programı ve Hacı Bektaş Dergâhı ile sınırlı kalmamıştır. Bunlara ek olarak iki unsur daha gelenekle buluşabilmek için harekete geçirilmiştir. Bunlardan ilki dedeleri Anadolu’da teşkilatlanma çalışmaları içerisine dâhil etmek ve desteklerini almak, ikincisi ise Alevilik için oldukça önemli bir yere sahip olan ozanları harekete geçirmektir (Ata, 2007, s. 97–161).

BP, dedeleri Anadolu’da örgütlenme çabalarının içine sokmakla iki şeyi birlikte gerçekleştirme fırsatı yakalamıştır: Birincisi, Alevileri dedeler aracılığıyla BP’ye yönlendirme olanağı elde edilmiştir. İkincisi ise partinin kırsalda yaşayan Alevilerle bağının kopması engellenmeye çalışılmıştır. Geleneği temsil eden dedelerin parti için resmen kolları sıvamış olması, BP’nin bu dönemde önemli ölçüde gelenekle buluşabilmesini sağlamıştır.

Gelenekle bağ kurmak için dedelerin yanı sıra ozanlar da harekete geçirilmiştir. Belirtmekte fayda var ki, bu dönemde Alevi ozanları sıkça TİP’in düzenlediği gece ve programlarda boy göstermişlerdir. Hatta Alevi nefes ve deyişlerinin birçoğu değişime uğrayarak daha sol tonlara bürünmüştür (Ata, 2007, s. 161–162). Ozanlar aracılığıyla halka ve geleneğe ulaşma çabaları BP ile TİP’i zaman zaman karşı karşıya da getirmiştir. Ozanların toplumsal düzene muhalefet etme istekleri TİP’te karşılığını bulmuştur. Ozanlar, TİP’in gece ve programlarında muhalefetin coşkun dili olabilmiş, deyiş ve nefesleri olabildiğince siyasallaştırarak muhalif bir cephe yarattıklarını düşünmüşlerdir. Bir bakıma söylenenlerin pratik bir karşılık bulması ozanları da tatmin etmiştir. TİP ozanlar aracılığıyla Alevilerle iletişim kurabilmeyi başarmıştır. Alevi köylerinden oldukça yüksek oranda oylar toplayabilmiş ve Alevilerden belli bir yere kadar istediği desteği sağlayabilmiştir. Feyzullah Ulusoy’un yukarı da zikredilen kaygısını bu veriler ışığında daha iyi anlayabilmek mümkündür. Zaten Alevilerin yoğun olduğu yerlerden TİP’e hatırı sayılır bir destek verilmesi söylemi, 1969 seçim sonuçları sonrasında M. Ali Aybar’ın ifadelerinden de anlaşılmalıdır. Aybar’ın (1969, s. 11) bizzat kendisi bir önceki seçimle kıyaslandığında TİP’teki Alevi oylarının büyük kısmının BP’ye yöneldiğini ifade etmiştir. 1969 seçimlerinden önce Aleviler, TİP’e sadece oy veren bir kitle olmaktan çıkmış, ozanlar ve değişik araçlarla TİP’in siyasal tutum alışına da açık hale gelmişlerdir. Bu halde ozanları BP için kullanmak daha fazla önem taşımaktadır. Ozanların TİP tarafından siyasallaşmasını önlemek ve onları TİP’in ideolojisini taşıyan bir aygıt olmaktan çıkarmak, Aleviliğin geleneksel öğretileri çerçevesinde, BP ile Aleviler arasında iletişim kurmaya yarayan bir araç haline getirmek BP için en az Hacı Bektaş Dergâhı’nı yanında görmek istemesi kadar önemlidir. Böylesi kaygılar ışığında BP bu dönemde birçok “âşıklar gecesi” düzenlenmiş, gazete ilanlarıyla ozanları partinin propagandacısı haline getirebilmeyi başarmıştır. Ozanlar üzerinden gelenekle bağ kurma çabaları uzun süre devam etmiş, nispeten olumlu sonuçlar da üretmiştir. Bununla birlikte sadece partinin değil, aynı zamanda Ehlibeyt Yolu Gazetesi’nin düzenlediği etkinlikler de ozanları BP’nin gelenekle buluşma aracı haline getirmeye çalışmıştır (Ata, 2007, s. 160–161).

1970’e kadar, parti program ve tüzüğü, Hacı Bektaş Dergâhı, dedeler ve ozanlar üzerinden gelenekle bağ kurma çabaları olumlu neticeler vermiştir. Aleviler sadece “partilerinin hangisi olduğunu öğrenmek”le kalmamışlar, aynı zamanda da Aleviliğin özgün sorunlarının, Aleviliğin geleneksel dokusuna zarar vermeden çözülebilmesinin yolunun BP’nin Alevileri temsil etmesiyle mümkün olabileceğini görmüşlerdir. Bu

sebeple 1969 genel seçimlerinde, yeteri kadar propaganda yap(a)mamış, yeteri kadar örgütlen(e)memiş bir partiden sekiz milletvekilini meclise göndermişlerdir (Landau, 1979, s. 395). Bu sayı hiç de küçümsenebilecek bir sayı değildir. Alevi nüfusu dikkate alındığında, sekiz milletvekili azdır; fakat henüz teşkilatlanma çalışmalarını bile tamamlayamamış, maddi problemlerini aşamamış ve seçmeniyle yeteri kadar temas kuramamış bir parti için sayı oldukça tatmin edicidir.

Bir Kırılma Noktası Olarak Üçüncü Süleyman Demirel Hükümeti Bütçe Oylaması / Beş Yol Düşkünü

BP'nin gelenekle kurduğu bağın taşıyıcılarından biri olan Hacı Bektaş Dergâhı ile arası 1969 yılının sonu ve 1970 yılının başında yaşanan iki olay yüzünden açılmıştır. Biri 1969 yılının sonunda AP'ye yakınlığı ile bilinen Hüseyin Balan'ın yerine (Kanbolat, 1979, s. 140), Mustafa Timisi'nin genel başkan olarak seçilmesi, diğeri ise BP'li sekiz milletvekilinden beşinin AP hükümeti bütçesine kabul oyu vermesidir.

Bu iki olaydan ilkinin gelenekten uzaklaşma konusunda dolaylı etkileri olmuştur. Timisi Alevi geleneklerini iyi bilen ve hatta bu geleneklerin yaşayabilmesi için zaman zaman mücadeleye girişmiş biridir. Ancak söz konusu reel siyaset olduğunda geleneksel refleksleri bir kenara bırakıp, daha kapsayıcı ve siyasal söylemlerde bulunduğu görülmektedir (Ata, 2007, s. 198–199). Bu bağlamda Timisi'nin dönemin koşullarına göre söylemlerde bulunduğu ve partisini bir “mezhep” partisinden ziyade, özellikle soldaki geniş kitlelere yakın bir parti şeklinde sunduğu görülmektedir. Bu düşüncenin bir uzantısı olarak 1970'te değiştirilen parti tüzük ve programında birçok ilke yeniden tanımlanmış ve geleneğin yerine modern ideolojik yaklaşımların ağırlığı artırılmıştır. Özellikle “devrim”, “emperyalizm”, “emek” gibi kavramların sıkça geçtiği yeni tüzük ve programa, “sol” jargonla yorumlanan “Atatürkçülük” ve “dinsel inançlarla materyalist felsefelerle aynı ölçüde saygı” ile DİB'in laik cumhuriyette yerinin olmayışı söylemleri eklendiğinde (Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1972, s. 54–58), partinin kuruluşta etkili olan geleneksel temalardan uzaklaşarak, modern ideolojik kamplaşmanın sol tarafına konumlanmak istediği söylenebilir.

İkinci olay ise BP ile gelenek arasında bir daha onarılması çok güç hasarların oluşmasına sebep olmuştur. 1970 yılının başında AP'de yaşanan yeminliler-Bilgiççiler bölünmesi çerçevesinde hükümet bütçe oylaması esnasında zor anlar yaşamıştır. Demirel'e “bağlılık yemini” ettikleri söylenen milletvekilleri ile parti içi muhalefetin önemli figürlerinden Saadettin Bilgiç ve destekçileri arasındaki çekişme bütçe oylamasındaki problemleri de beraberinde getirmiştir. İlk bütçe teklifi meclisten geçmeyen AP hükümeti düşürülmüştür. AP hükümeti karşı karşıya kaldıkları zor durum karşısında BP'li milletvekillerinden yardım istemişlerdir. Bu yardım teklifine olumlu karşılık veren Kazım Ulusoy, Yusuf Ulusoy, Ali Naki Ulusoy, Hüseyin Balan ve Hüseyin Çınar'dan oluşan BP'li beş milletvekili bütçe oylamasında evet oyu kullanmışlardır (Akşam, 16 Mart 1970).

AP'ye verilen bu destek hem BP içerisinde hem de Alevi kesim içerisinde şok etkisi yaratmıştır. 1950'li yıllarda DP ile yapılan uzlaşma onun takipçisi AP ile 1965 seçimleri öncesinde bozulmuştur. 1964'te partinin başına geçen Süleyman Demirel'in Alevilere bakış açısı, AP'nin geleneksel bakış açısında önemli farklılıklar ortaya koymuştur (Tomuş, 1997, s. 164–166). Gerçi bu uzlaşmanın DP'nin son dönemlerinden itibaren bozulmaya başladığını da ifade etmek gerekmektedir. Buna rağmen yine de, bazı bölgelerde AP teşkilatları Sünni-Alevi karışık teşkil edilmiş, Aleviler AP listelerinden milletvekili seçilebilmişlerdir. 1965 seçimlerinden önce AP bu birlikte hareket etme stratejisinden vazgeçmiş, Alevilerin politik güçleri yok sayılmıştır (Cem, 1966a, s. 15). Aleviler partiden tamamen dışlanmaya başlanmış ve Alevi sorunu tamamen göz ardı edilmiştir. Hatta Aleviliğe karşı yükselen toplumsal hareketler basit bir adli vaka olarak görülmeye başlanmıştır. AP'nin Alevilerin sorunlarını yok sayma eğilimi ve buna karşın Aleviliğe karşı yükselen toplumsal hareketliliği durdurma konusundaki zaafiyetleri Alevilerin kesin olarak AP'den kopmalarına sebep olmuştur. Bu kopuş AP'nin Alevilere karşı sürekli bir eylem içerisinde olan “baskıcı güçler”in AP tarafından korundukları düşüncesiyle AP düşmanlığına doğru evrilmiştir.

Bu şartlar altında BP'li beş milletvekilinin AP'yi siyaseten zor bir durumdan kurtarması, Aleviliğin geleneksel kesimlerinden de Alevi gençlerinden de tepki almıştır. Bu olay üzerine birçok seçim bölgesinden BP genel merkezine tepki dolu telgraf ve mektuplar gelmiştir. Tepkilerin çoğu halkın gücünü yadsıyarak, sadece soyuna güvenip BP'yi ve Aleviliği yarı yolda bırakanların derhal partiden uzaklaştırılması gerektiğiyle ilişkilidir (Özgünay, Özdemir, Aktolgalı, Arsal ve Yücer, 1970, s. 23–79). Her ne kadar beş milletvekili kabul oyu vermelerinin sebebini, hükümeti ayakta tutarak demokrasiye katkı sunmak (Cumhuriyet, 17 Mart 1970) ve “vatani ve milleti çıkmazdan kurtarmak” (BP Faaliyet Raporu [tarihsiz],s.7) olarak açıklasalar da bu türden açıklamalar Alevi tabanında ve BP'nin yenilikçi kesiminde kabul görmemiştir. Bunun yanı sıra bütçe görüşmelerinden kısa bir süre önce Aleviliğin yenilikçi kanadından olan Mustafa Timisi'nin genel başkan olması ve parti programındaki yapılan değişikliklerin, Ulusoyların partiye bakış açısını değiştirdiğini de belirtmek gerekir. Timisi ve yeni programla TİP benzeri bir parti olma yolunda ilerleyen bir Alevi partisinin, gelenek tarafından kabul edilebilmesi oldukça güçtür (Ata, 2007, s. 208). Bu olay BP'nin Aleviliğin geleneksel tabanı ile kurduğu ilişkiyi olumsuz etkilemiştir. Alevi tabanı bir taraftan AP ile birlikte hareket eden beş milletvekilinin partiden ihraç edilmesini istemişse de unutulmaması gereken şudur: Beş milletvekilinin üçü Hacı Bektaş soyundandır. Dolayısıyla, Ulusoyları partiden ihraç etmek demek Hacı Bektaş Dergâhı'nın desteğinden mahrum kalmak anlamına gelebilecektir. Bu mahrum oluşa bir de gelenekle ters düşmek eklenecektir ki bu durum BP açısından oldukça güç problemlerle baş başa kalmak anlamına gelecektir. Bu şartlar altında BP bir tercih yapmak zorunda kalmıştır. Ya gelenekle

bağlarını koparacak ve yeni bir siyaset algısıyla yeni bir rota izleyecek ya da bu olay Dergâh'ın ağırlığı göz önüne alınarak göz ardı edilecektir. Timisi'nin genel başkan olmasıyla zaten yeni rotanın ipuçları da verilmiştir. Dolayısıyla BP'nin birinci yolu seçmesi sürpriz olmamıştır. Parti tabanının ve özellikle İstanbul teşkilatının desteği de sağlanarak, beş milletvekilinin partiden ihraç edilme süreci başlatılmıştır (Cumhuriyet, 17 Mart 1970). Bu bağlamda partinin Yüksek Haysiyet Divanı, beş milletvekilinin partiden ihraç edilmesine karar vermiştir (Milliyet, 29 Mart 1970).

Karar sonrası, özellikle Ulusoyların etkili oldukları yörelerde karara ciddi tepkiler gelmiştir. Amasya, Çorum, Tokat gibi illerde birçok partili tehdit edici üsluplarla yazılmış mektupları genel merkeze göndermişlerdir. Bu tepkiler Timisi ve ekibi tarafından daha önceden tahmin edilen tepkilerdir. Bu tepkileri aşabilecek bir yol bulunmadığı takdirde partinin ciddi bir bölünmeyle karşı karşıya kalabileceği düşünülmüştür. Siyaseten adım atmak bu şartlar altında güçleşmiştir. Çünkü söylenen sözlere karşı, geleneğin temsilcilerinin de söyleyecekleri olacaktır. O halde geleneğin temsilcilerinin söze karşı muhatap olabilecek bir taraf olmaktan çıkartmak gerektiği düşünülmüştür. Siyaseten yapılan edilenleri Aleviliğin yine kendi içsel kurumları aracılığıyla meşrulaştırmak ve Alevilere anlatabilmek gerekmiştir. Bunları göz önünde bulunduran BP, sorunu aşmak için Alevilikte önemli bir yere sahip olan “düşkünlük” kurumunu harekete geçirmiştir. Düşkünlük Alevilikte “yol”dan çıkanlara verilen en büyük cezadır. Bir nevi toplumsal tecrittir (Bozkurt, 2005, s. 160). Toplumsal tecrite uğrayanların da artık muhatap olunabilecek bir taraf olamayacakları hesap edilmiştir.

Yüksek Haysiyet Divanı'nı harekete geçirerek beş milletvekilini BP'den uzaklaştıran parti yöneticileri, bir an için siyasal kimliklerini bir tarafa bırakıp dede kimliklerine bürünmüş ve BP'den uzaklaştırdıkları kişileri, aldıkları kararlar Alevilikten de uzaklaştırmaya çalışmışlardır. Beş milletvekili düşkün ilan edilmiştir. Partiden yapılan ihraçları insanlara anlatabilmenin güçlüğü hala ortada iken, bir de Alevilikten yapılan ihraçları Alevilere anlatabilmek daha da güçtür. Bunu aşabilmenin yolu partinin entelektüel kesiminden bir kaç ismin bir araya getirilerek düşkünlük kararını meşrulaştıracak bir kitap yazmasında bulunmuştur (Ata, 2007, s. 216). Abidin Özgünay, Celal Özdemir, İlyas Aktolgalı, Orhan Arsal ve Necdet Yücer tarafından “Beş Yol Düşkünü” adlı kitap yazılmıştır. Kitap alınan düşkünlük kararını daha çok olayın olduğu günlerde halktan gelen tepkileri ortaya koyarak yapmaya çalışmıştır. Bu yüzden kitapta bolca halktan gelen ve tepkileri ifade eden mektuplar bulabilmek mümkündür (Özgünay ve ark., 1970, s. 23–79).

Ulusoy ailesinin BP'de siyaset yapabilmesinin mümkün olmamasına bir de Alevilerin gözünde küçük düşürülmek eklenmiş ve çizgi netleşmiştir: BP ile Ulusoyların yolları bir daha hiç kesişmemek üzere ayrılmıştır. 1973 ve 1977 seçimlerinde Ulusoylar siyasete devam etmişlerdir. BP'nin karşısında, ona rakip

olarak milletvekili adayı olmuşlar ama her iki seçimde de başarılı olamamışlardır. Bu gelişmelerin sonunda gelenek yıpranmıştır; fakat bunun karşısında BP de Alevi kesiminin gözünde şüpheli bir parti haline gelmiştir. Gelenekten uzaklaşmak, hem BP'nin bir Alevi partisi olarak kalamamasına neden olmuş hem de karşı tutumlarıyla geleneğin toplumsal etkilerini kırmıştır.

BP'nin gelenekten uzaklaşmasını sadece beş milletvekilinin ihraç edilmesinde ve Dergâh'la yolların ayrılmasında aramamak gerekir. Aynı dönemde bilinçli bir tercih olarak partinin tüzük ve programında değişikliğe gidilmiş ve yeni parti tüzüğü ve programında daha önceki ilke ve hedefler yeniden tanımlanmıştır. Bunun yanı sıra bir önceki döneme oranla bu dönemde BP yükselen sol eğilimlerin etkisine daha açık hale gelmiştir.

Gelenek'ten Kopuş / Mezhep Partisi Olarak Kalmak ya da Yeni Siyaset Stratejisi

Yeni Parti Programı ve Yeniden Tanımlanan İlkeler

13 Haziran 1970 tarihinde toplanan olağanüstü kongrede Mustafa Timisi tekrar genel başkan seçilmiştir. Böylece partiye tekrar dönmeye ve partinin çizgisini kuruluş aşamasındaki çizgiye çekmeye çalışan gelenekçi kanat da partiden tamamen tasfiye edilmiştir. Bu kongrenin en önemli yanı Orhan Arsal tarafından hazırlanan Genel Politika Esaslarının kabul edilmesidir (Ata, 2007, s. 222). İlk parti programı ve tüzüğünde ifadesini bulan kavramların bir kısmı yeniden tanımlanmış, bir kısmı ise değiştirilmiştir.

27-28 Kasım 1971 tarihlerinde yapılan 3. Büyük Kongre'de parti tüzüğünde önemli bir değişikliğe gidilmemiştir. Bu kongrede partinin adına Türkiye ifadesi eklenmiş ve parti Türkiye Birlik Partisi adını almıştır. Ad değiştirmeye duyulan ihtiyacın kaynağını partinin 1969'un sonundan itibaren değiştirmeye çalıştığı rotada aramak gerekmektedir. Birlik ifadesi tek başına Alevi kitleleriyle iletişim kurmaya çalışan bir çağrışım yapmaktadır. Fakat Timisi ile birlikte TBP daha geniş bir sol kesime oturma çabasındadır ve bu haliyle kapsayıcı olma iddiasındadır. Timisi (1971, s. 10) kongrenin açılış konuşmasının son bölümünde zaferin "toplumcu, devrimci, gerçek Atatürkçülerin" olacağını ifade etmiştir.

Aleviliğin sola eklemlenmesi aşamasında bu türden gelişmeler yaşanırken ordunun hükümete verdiği muhtıra BP için önemli sonuçlar doğurmuştur. Muhtıra ortamında kapatılan TİP ile solda yaşanan boşluğu, CHP, ortanın solu söylemini daha işlevsel kılmaya çalışarak doldurmaya yönelmiştir. Muhtıranın sol kesimler üzerinde yarattığı yığınlık tek bir parti etrafında birleşme konusundaki düşüncelerin olgunlaşmasına yardım etmiştir.

Timisi'nin kongrenin açılış konuşması da dikkate alındığında partinin oturmak istediği yer daha rahat görülebilmektedir. Timisi (1971, s. 10) kongrede yaptığı konuşmasının bir yerinde şöyle demektedir: “Atatürkçü bir hüviyetle, köylünün, işçinin, dar gelirlilerin ve gerçek aydınların birleşip, siyasi birlik içerisinde demokratik yoldan mücadeleleri kaçınılmazdır.”

Bazı ilkeler sol literatürden devşirilen kavramlarla tekrar yorumlanmıştır. Bunlardan biri Atatürkçülük ilkesidir. Atatürkçü devrim “oluşan ve yiten değil; oluşan, yiten ve yeniden oluşan bir süreç” olarak tanımlanmıştır. Atatürkçülüğe yüklenen devrimci anlam hem sistemin karşısında olmamanın bir ifadesi hem de parti içerisinde yer almak isteyen radikal sol grupları da tatmin edecek anlamlar taşımaktadır (Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1972, s. 54).

Sol literatürden devşirilen tek kavram “devrim” değildir. TBP, yeni programda “Türkiye Birlik Partisi bir kütle partisi değil, ezilen, horlanan, sömürülen köylü, işçi, dar gelirli esnaf, zanaatkâr ve aydınların yarattığı ve etrafında toplandığı bir temel, alt yapı örgütü” olarak tanımlanmıştır. (Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1972, s. 54). Kütle partisi olarak görülme istemeyiş, BP'nin artık Alevi tabanını aşip daha geniş bir sol kesime oturma çabası içerisinde olduğunun bir göstergesidir. Bu veriyi, TİP'in bu tarihlerde yaşadığı iç çalkantılarla birlikte değerlendirmekte fayda vardır. BP, yeni yaklaşımıyla sadece Alevilerin değil TİP'e giden sol oyların da talibidir. Programda bunu destekleyecek başka ifadeler de bulabilmek mümkündür. Toplumculuk başlığı altında dile getirilen “ücret köleliğinin kaldırılacağı”, “ister siyasi istibdat, ister özel teşebbüs tahakkümü ve ya devlet sermayeciliği şeklinde olsun zulüm ve sömürü düzeninin büründüğü her biçime karşı olunduğu” ifadeleri daha geniş sol yelpazeye oturma çabalarının bir dış vurumudur (Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1972, s. 54).

Parti'nin yeni programda demokrasiye yaklaşım tarzında da bu dönüşümün izlerini görebilmek mümkündür. BP demokrasiyi, “Azınlık haklarına saygı duyulan, çoğunluk yönetimi olarak” tanımlamıştır. Demokrasinin yeniden tanımlanması tüm kademelerde “emekçi halkın söz ve karar sahibi olmasıyla kurulabilirdi” ve “çalışanlar esaslı üretim araçlarında pay sahibi olmadıkça medeni ve iktisadi eşitlik sağlanamazdı” ifadelerinde kendini bulmuştur (Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1972, s. 55).

İlk programla kıyaslandığında, ikinci programda TBP'nin dinle ilgili yaklaşımında da önemli bir değişiklik görülmektedir. Daha önce komünizmi çağrıştıracak tüm benzetmelerden ve ifadelerden kaçınan BP yeni programında “dinsel inançlarla materyalist felsefelerle aynı ölçüde saygı” gösterileceğini duyurmaktadır (Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1972, s. 57). Bununla birlikte din tamamen reddedilmemiştir. Dinin hümanist ve toplumcu yönü ön plana çıkartılmış, böylece Alevilerin beklentileri de karşılanmaya çalışılmıştır (Ata, 2007, s. 224).

Diyanet İşleri Başkanlığı'na bakış açısında da bir önceki döneme göre ciddi bir değişme görülmektedir. Daha önceki dönemde TBP, DİB'in tüm inanış ve mezheplere açılmasını talep etmiştir. Aleviliğin DİB'de temsil edilmesiyle devletin tanınması anlamında Alevi-Sünni eşitlenmesinin sağlanacağını ileri sürülmüştür. Yeni dönemde TBP, DİB'in laik cumhuriyette yerinin olamayacağını savunmaya başlamıştır (Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1972, s. 57). DİB'in varlığına ilişkin yaklaşım tarzındaki bu değişim bile tek başına BP'nin nereye doğru hareket etmeye başladığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Zira geleneksel Aleviliğin siyasal temsilcileri, DİB'in kaldırılması ile Alevilerin devlet himayesi göremeyeceğini, bunun da Alevileri radikal Sünni yorumun saldırılarına açık hale getireceklerini ileri sürmektedirler.

Programın uluslararası politika başlığı altında “TBP, her türlü emperyalist gelişmeye karşıdır. Sömürge kalıntılarının hemen tasfiyesini ister ve yabancı boyunduruğundan kurtulma çabalarını sevinçle karşılar. Milli kurtuluş savaşı veren partileri kardeş bilir ve saygı ile selamlar” denmektedir (Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1972, s. 58). Bu ilkeden yola çıkarak şu söylenebilir: BP yeni rotası sol olmakla birlikte zaman zaman bu solun muhtevası konusunda değişik tutumlar sergileyebilmiştir. Bu ilkenin ilk kısmı son cümleden bağımsız olarak ele alındığında partinin sosyalist tabana oturmaya çalışan devrimci bir parti olduğu iddia edilebilir. Son cümleyle birlikte okunduğunda ise TBP'nin sol çizgisinin daha Kemalist sol çizgiyi çağırıştırdığı söylenebilir. TBP'nin daha sonra M. Ali Aybar ile yaptığı ittifak da göz önünde bulundurulduğunda bu kafa karışıklığı daha rahat anlaşılabilir.

Yine devamla tüzükte “üslerinden arınmış, bağımsız ve tarafsız bir Türkiye özler” (Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1972, s. 58) ve “kulun kul tarafından sömürülmesi kadar iğrenç olan bir milletin öteki tarafından istismarının önüne karşılıklı yardımla geçilmelidir” gibi ifadeler de TBP'nin daha Kemalist sola yakın bir dil geliştirdiğinin belirtileridir (Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1972, s. 57).

Devlet düzeni başlığı altında ise TBP, merkeziyetçi yapıdan kurtulmayı ve her yerel birimin kendi meclislerini kurarak karar alabilmelerini sağlamak gerektiğini ileri sürmektedir. Bununla beraber yine aynı başlık altında yöneticilerin halk önünde, hükümetin de milletvekilleri önünde hesap vermesi istenmektedir (Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1972, s. 59).

Yeni programın ekonomi yaklaşımında ise ilkinde göre Devlet Planlama Teşkilatına biçilen rolün öneminin artırılması bakımından farklar vardır. DPT yeni programa göre; yıllık bütçeyi hazırlamalıdır. Özel ve kamu sektörlerinin yatırım yeri gösterilmeli, kredilerin nasıl verileceği, özel girişimleri plân hedeflerine yönelmek zorunda bırakmak için tarifeler ve vergiler yoluyla sermaye piyasası üzerine ne gibi etkiler yapılması gerektiği açıklanmalıdır (Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1972, s. 68).

Alevi Partisinden Geniş Sol Cephe Girişimlerine

Dönemin sosyal ve siyasi tablosu göz önünde bulundurularak yeniden anlam kazandırılan parti ilkeleri ile TBP sadece Aleviliğin geleneksel yapısıyla bağ kurarak bir kitle partisi olma hedefinden daha geniş bir sol kesime oturma hedefine yönelmiştir. Bu yeni hedefe yönelme çabası dönemin şartlarıyla birlikte ele alarak değerlendirmek gerekmektedir. Öncelikle 1970'lerde siyasetin parametreleri değişmiş ve mücadele sertleşmiştir. Hem parlamento içerisindeki muhalefet hem de parlamento dışı muhalefet giderek sivrilmiştir. Bu dönem için genel olarak sol bir uyanıştan bahsedebilmek mümkündür (Ata, 2007, s. 224). Bu uyanışa karşı, sağ kesimin sol hareketlere karşı takındığı tutum da sertleşmiş siyaset şiddete endekslenmiştir. Üstelik bu kargaşa sadece sağ ve sol kesimler arasında da yaşanmamaktadır. TİP içerisinde Sosyalist Devrim ve Milli Demokratik Devrim taraftarlarının çekişmesi partiyi bölünme noktasına getirmiştir. Bu kavgalar ve belirsizlikler partiye gerçek dinamizmini kazandıran gençlerin partiden uzaklaşmaya başlamasına ve partiden uzaklaşanların siyaseti daha radikal tonlara büründürmesine sebep olmuştur.

CHP ise bu dönemde, 1965 seçimlerinden önce ortaya attığı ortanın solu politikasını, daha işlevsel kılmaya çalışmıştır. Ortanın solu bu haliyle TİP'e kayan kesimleri kendi çatısı altında birleştirmeyi hedeflerken, aynı zamanda sisteme muhalif tüm kesimleri radikalize olmamış bir sol söylem içerisinde birleştirmek istemektedir. Bu haliyle ortanın solu Alevilerin belli bir kesiminin beklentilerine cevap verebilecek niteliğe büründürülmüştür.

Bunlara karşılık, Milliyetçi Hareket Partisi ve Milli Selamet Partisi (MSP) de karşı söylemlerle sağ kesimde bulunanları radikal siyasetin içerisinde buluşturmaya çalışmıştır. 1973 seçimlerinde MSP'nin %11,8 oy almış olmasının arkasında Alevi-Sünni çatışmasının canlı tutulmasının yer aldığı ve bu çatışma eksenli siyasetin ayakta tutulabilmesi için Nakşibendi tarikatının şeyhlerinden destek aldığı bilinmektedir (Çakır, 2012, s. 231–232). AP'nin yaşanan toplumsal ve siyasi problemlerin müsebbibi olarak solu görme eğilimi içerisinde olması da sol hareketler tarafından toplumsal olaylar karşısında sağ kesimin himaye gördüğü düşüncesinin oluşmasına sebep olmuştur.

Bu şartlar göz önünde bulundurularak Aleviliğin gelenekten sol ideolojiye doğru nasıl evrildiğini de belirtmek gerekir. 1960'lı yıllar Aleviliğin sola eklenmeye başladığı yıllardır. Özellikle Alevi gençlerin sol hareketler içerisinde faaliyet göstermeye başlaması, sadece kendilerini değil aynı zamanda Aleviliğin tamamı üzerinde önemli bir değişimin gerçekleşmesine neden olmuştur. Hızlı kentleşmeyle birlikte şehir hayatı içerisinde olabildiğince siyasallaşan Alevi gençler devrimci idealler bağlamında, sınıf mücadelesi ve sömürü düzeninin son bulması ile ilgili sorunları Aleviliğe özgü sorunlara öncelikleşlerdir. Sola siyasetten yana tavır alan gençlerin yarattığı tazyik ve yukarıda

kısaca değinilen dönemin şartları karşısında BP'nin bir tercih yapması gerekmektedir. Ya Alevilere, Aleviliğin içsel dinamikleri ile seslenen bir Alevi partisi olarak kalacak ya da dönemin şartlarını iyi okuyarak daha geniş kesimlere hitap etme gayreti içerisinde olan bir sol parti hüviyeti kazanacaktır. Partinin sol parti hüviyeti kazanması zamanın ruhuna uygun olanıdır. Bununla birlikte beliren en büyük sorun geleneksel Alevi kesiminin bu yeni kimliği benimseyip benimsemeyeceği sorunudur. Sol literatürden devşirilen kavramlarla Aleviliğin geleneksel kesimlerine hitap edebilmek güçtür. Alevi gençler ve Alevilerin dışında kalan sol hareketler içerisinde gençler yeni söylemlerden memnun olabilirlerdi; fakat Aleviliği geleneksel haliyle yaşayan kesim için partinin yeni çizgisini anlamlandırabilmek oldukça zordur. Ayrıca Alevi gençlerin dedelerin iktidarına karşı da muhalefet etmeleri sorunu iyice karmaşıklarıştırmaktadır (Bozkurt, 2000, s. 89-90). Sisteme muhalefet etmek, Aleviler için yabancı olmadıkları bir şeydir. Alevilik her şeyden önce muhalefet etmek demektir; ama yeni çizgisiyle bu parti Aleviliğin sorunlarını dile getirmekten başka bir rol biçmiştir kendine: Tüm sol kesimin oylarını alarak iktidar olmak. Bu noktada işler de Alevilerin kafası da karışmıştır. Alevilikte iktidar olmak diye bir şey yoktur. Çünkü Alevilik “maksut bir süre bin bir” anlayışının üzerine inşa edilmiş tarihi yüzlerce yıla uzanan bir geleneğe sahip olmuştur. Bu gelenekleri aşır Aleviliğin iktidar olmayı kendine hedef olarak seçmesi Aleviliğin geleneksel dokusuyla çelişik bir durumdur (Yalçınkaya, 1996, s. 132–136). Tek çelişikli durumu bu da değildir. İktidar oluş belli bir mantık çerçevesine oturtulsa bile solun orta yerinden devşirilmiş kavramlar eninde sonunda sınıfsız bir toplumun inşasına hizmet edecektir. Aleviler için sınıfsız toplum “öteki”ne benzemekle hiçleşmek anlamına gelmektedir. Bu da tüm bir geleneğin yıkılması anlamına gelebilir. Alevi gençlerin dışında kalan Alevilerin büyük bir kısmı bu hassasiyetlerle partinin yeni çizgisine mesafeli davranmayı tercih etmişlerdir. Yeni çizginin bir uzantısı olarak Timisi, eleştirilerinin merkezine toplumsal olaylarda solu ve Alevileri suçlu gören yaklaşımıyla AP'yi koymuştur. Bu bile tek başına TBP'de yeni bir dönemin açıldığına işaret etmiştir.

1973-1977 Seçimleri ve Tükeniş

14 Ekim 1973 seçimlerine daha radikal sol söylemlerle girmeyi tercih eden TBP'nin seçim bildirgesinde “tüm ilerici ve demokratik unsurların bizlerin oluşturmaya çalıştığı bu demokratik güç birliğini desteklemelerini dilemekteyiz” denmektedir (TBP Seçim Bildirgesi, 1973, s. 8). Tüzüğün Devrimcilik başlığı altındaki kısımda “güç birliğine” dâhil olan herkesten devrim yapması istenmiş, sistemin küçük reformlarla ya da yavaş bir evrimle değişeceğini beklemenin gereksizliğine vurgu yapılmıştır (TBP Seçim Bildirgesi, 1973, s. 8).

Bununla birlikte CHP'nin ortanın solu söylemine karşı “demokratik sol” söylemini tamamen dilinden uzaklaştırmamış, bu ve buna benzer bazı söylemlerle CHP'nin sol tabanı ile de iletişim kurmaya çalışmıştır (Güler, 2008, s. 152). Bu iki söyleme,

demokratik sol ilkelerin sayısını BP zamanındakine benzer bir şekilde ve on iki imamı andırırçasına on iki ilke ile ifade etme çabasını da eklersek, TBP'nin seçimlere ne Alevilerden vazgeçerek ne de hangi uçta olursa olsun sol kesimden vazgeçerek girmek istediği söylenebilir. Yine de artık TBP'nin, ilkelerinin sayısının Alevilik için taşıdığı anlamlardan öte Aleviliğin geleneksel yapısına seslenebilecek bir yapıda olmadığını belirtmekte fayda vardır.

Muhtıranın sol kesimler üzerinde yarattığı karamsarlık bu seçimlere ortanın solu söylemini daha çok dile getiren CHP'ye bir avantaj sağlamıştır. Sağ iktidarlara karşı muhalefet olan tüm kesimler, baskı rejiminden kurtulabilmenin yolunun cılız sol partilerden değil, bu iktidarların karşısında durabilecek güçlü bir partiden geçtiğini ileri sürmeye başlamışlardır. Kaldı ki, TİP'in kapatılmış olması bu anlamda CHP'nin işini daha da kolaylaştırmıştır.

CHP'nin yükselişini gören TBP, seçimlere tek başına girmenin bu şartlar altında olumlu sonuçlar üretmeyeceği düşüncesinden hareketle çeşitli seçim koalisyonları denemelerine girişmiştir. İlk olarak CHP ile birlikte hareket etme fikrini geliştiren TBP, CHP'ye adaylarını CHP listelerinden meclise sokma önerisini götürmüş fakat bu öneri CHP tarafından kabul edilmemiştir. CHP'nin TBP'ye mevcut ortamın avantajlarını da kullanarak önerdiği şey CHP çatısı altında birleşmek olmuştur (Timisi, 1990, s. 101). TBP açısından yok olmak anlamına gelebilecek bu birleşme önerisi kabul edilmemiş fakat koalisyonlar düşüncesinden de vazgeçilmemiştir.

CHP ile yapılamayan ittifak daha geniş tabanlı bir sol cephe arayışlarıyla devam etmiştir. Hatta bu dönemde TBP'nin adına "sosyalist" kelimesinin ekleneceği dahi ileri sürülmüştür (Yeni Ortam, 8 Temmuz 1973). Tanınmış aydınlara ulaşarak partiyi olabildiğince geniş bir sol tabana yayma fikri uygulamaya sokulmuştur. Aydınları TBP'de buluşturma çağrısına da Muammer Aksoy haricinde kimse olumlu yanıt vermemiştir. Aksoy da on sekiz gün gibi kısa bir süre sonra bu ittifaktan ayrılmış ve partiyi aydınlarla buluşturma çabaları kesin olarak sonuçsuz kalmıştır (Ata, 2007, s. 238–241).

Bu başarısız ittifak denemesi üzerine eski TİP'li M. Ali Aybar'la görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. M. Ali Aybar'a bir seçim ittifakından öte, sonrası olan ve içi doldurulması umulan bir ortaklık teklif edilmiştir. Bu yaklaşım TBP'nin geniş cephe arayışlarını uygun görünmektedir. Fakat Aybar'ın TBP ile yola devam etmeyi düşünmediğini, bu ittifakın sadece bir seçim ittifakı olabileceğini söylemesi sol tabana en geniş haliyle erişebilme umutlarını da zayıflatmıştır. Aybar için TBP ile birleşmek, bir kez daha meclise girmek demektir ve bu seçimlerin kendisi için taşıdığı anlam sosyalist fikirleri bir kez daha kitlelere anlatabilmek imkânıdır (Ata, 2007, s. 243). Aybar'ın bu tutumuna karşın yine de ittifaktan vazgeçilmemiş ve birçok seçim bölgesinde TİP'li eski isimler liste başından seçimlere girmiştir.

Aybar ile yapılan ittifakı Alevi kesime anlatmak işi TBP için kolay olmamıştır. Aleviliğin geleneksel kesimi için TİP ve Aybar komünizm demektir ve Alevilik komünizmle anılmak istememektedir. Birleşme kararı üzerine Aleviliğin geleneksel kanadından sayılabilecek bazı isimler partiden istifa etmiş ve CHP'ye katılmışlardır (Yeni Ortam, 15 Eylül 1973). Ayrıca 1973 seçimlerinde partiyle ilişkilerini tamamen kesmiş olan Ulusoylar da bazı bölgelerde bağımsız bazı bölgelerde ise çeşitli partilerden aday olarak TBP'nin karşısına çıkmıştır. Ulusoyların TBP'ye bakış açılarını Kazım Ulusoy'un şu ifadelerinden anlayabilmek mümkündür (Vatan, 29 Temmuz 1973):

Hürriyetleri kötüye kullanan, bazı memleket düşmanlarının büyük Türk milleti ile Atatürk'ün eseri olan Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkmağa vatanımızın bütünlüğünü ve milli beraberliğimizi bölmeğe çalıştıklarını, bunun için her kılık ve renge girdiklerini ve türlü olanaklardan yararlandıklarını sağduyu sahibi bütün yurttaşlarımız görmüşlerdir.

TBP, 1973 seçimlerine gelenekten tamamen kopuk ve hatta gelenekle çatışma içerisinde girmiştir. Alevi gençlerinin dedelerin otoritesine meydan okuması devrimci oluşlarının en yalın haliyle dışa vurumudur. Sadece Ulusoyların değil fakat aynı zamanda dedelerin de partiden uzaklaşması partinin Alevi kimliğinden tamamen uzaklaşmasının bir göstergesi olmuştur. Gelenekten uzaklaşma ve dönemin kendine has şartları neticesinde TBP'nin seçimlerden aldığı sonuç oldukça iç karartıcıdır. 1973 seçimlerinde TBP sadece genel başkanını meclise göndermeyi başarabilmiştir.

TBP 1977 seçimlerine de değiştirmeyi düşünmediği yeni programıyla girmiştir. 1977 seçimlerine giden süreçte TBP'nin içerisine düştüğü umutsuzluk bir önceki döneme oranla artmıştır. Seçimlere doğru artış eğilimine geçen şiddet eylemleri Alevilerin üzerinde bir önceki döneme oranla daha büyük bir baskı kurmaya başlamıştır. TBP'nin 1973 seçimlerinde gösterdiği performans da göz önüne alındığında Alevilerin üzerinde kurulan baskının daha güçlü bir parti ile ortadan kaldırılabileceğine duyulan inanç artmıştır. Parlamentoda kurulan Milliyetçi Cephe Hükümetlerinin sorunu derinleştiren güçlere hizmet ettiğini düşünen Aleviler, bu dönemde ortanın solu politikasını daha işlevsel kılmaya çalışan CHP'ye yönelmiştir (Ata, 2007, s. 259).

Daha önceki dönemlerde CHP ile kurulması öngörülen birlik, tabanın büyük baskısı ile öngörülen bir birlik değildir. Tabinın CHP ile birleşme beklentileri daha önceki dönemlerde de vardır; fakat 1977 seçimleri arifesinde beklentiler oldukça artmıştır. Bu beklentilere paralel olarak Alevilerin TBP'ye baskısı da artmıştır (Ata, 2007, s. 275–276).

Bu baskıları göz önünde bulunduran TBP, seçimde CHP ile işbirliği yapmanın yollarını aramıştır. Ancak CHP işbirliği yerine, CHP çatısı altında birleşme fikrinde yoğunlaşmıştır (Türkiye Birlik Partisi 1977 Genel Seçimi Radyo Konuşmaları, 1977, s. 12). Tabinın bir seçim işbirliğinden öte, her zaman birlikte hareket edebilme

yollarının açılması beklentisine karşın, Timisi'nin birleşme yerine seçim ittifakı arayışlarına girişmesi, daha önce yaşanan gelenekten kopuşa, yenilikçilerle olan bağların kopmasını da eklemiştir.

Timisi'nin yaklaşımı, gergin toplumsal durumdan kurtulabilmenin yollarına karşı milletvekili pazarlığı yaparak olaya dar çerçeveden bakma olarak değerlendirilmiştir (Vatan, 26 Nisan 1973). Timisi'nin bu yaklaşımına karşı tabandan gelen tepkiler bir yana, parti yöneticileri dahi yaklaşımın problemliliğinden sıkça yakınmışlardır. Bunlar yaşanırken parti içerisinde 1973 seçimlerinden sonra yuvalanmaya başlayan radikal sol gruplar parti içerisinde Alevilerden daha etkin hale gelmişlerdir. Parti içerisindeki sol söylemin ağırlığını, 12 Eylül öncesinde partinin tüzük ve programını anlatmak üzere kaleme alınan kitapçıktaki "Artık üretim araçlarının özel mülkiyetinde insanın insana kulluğunun çağımıza yakışmayan bir gerçek olduğu kaçınılmaz bir olgudur" (Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1980, s. 73) ifadelerinden anlamak da mümkündür.

Ulusoylar 1977 seçimlerinde TBP'ye karşı söylemler geliştirerek, seçimlere girme ihtiyacı hissetmemişlerdir. TBP'nin giderek yok olduğunu farkındadırlar ve tabanın CHP'ye yönelişini görmüşlerdir. Dolayısıyla seçimlerden önce gelenekle TBP arasında bir gerilimden bahsedebilmek mümkün değildir. Gelenekten kopuş tam olarak gerçekleşmiş, taban da TBP'den tamamen kopma noktasına gelmiştir.

1977 seçimlerine bu şartlar altında giren TBP genel başkanı Timisi'yi dahi meclise gönderememiştir. 1977'den 1980 darbesine giden süreçte ise bir tabela partisi olarak yaşamını sürdürmüştür. Bu tarihten sonra da Aleviliğe özgü sorunları parlamentoda gündeme getirme gücüne erişebilecek bir parti de kurulamamıştır.

Sonuç

1960'lı yıllar Aleviliğe özgü toplumsal ve siyasal sorunların artışa geçtiği yıllardır. Bu artışın karşısında sorunu çözebilmek mevcut siyasal kompozisyon içerisinde mümkün olamamıştır. Mevcut siyasal kompozisyonun sorunları öteleme, görmezden gelme eğilimlerine karşı Aleviliğin siyasal içeriğini yeniden tanımlama süreci yaşanmıştır. Bu süreci başlatan ve değişik boyutlar kazandıran çeşitli faktörlerden bahsedebilmek mümkündür. Bunlardan en önemlileri, Aleviliğin kentleşmesi, Alevi-Sünni çatışmalarının artış eğilimine geçmesi ve devletin Aleviliği İslam'ın Sünni yorumuna göre yeniden tanımlamak istemesi gösterilebilir.

Tüm bu gelişmeler Alevi kimliği üzerinde bir baskı oluşturmuştur. Bu baskının ortadan kaldırılabilmesi için gerekli olan araçlar 27 Mayıs'tan sonra yeniden tanımlanmak zorunda kalmıştır. Siyasallaşmaya katkı yapan sebepler yukarıda sayılan sebeplerse, siyasallaşmanın bir organizasyona dönüşmesine yardım eden sebepler

ise 27 Mayıs ve sonrasında yapılan yeni anayasanın Alevi kimliğinin korunmasına yardımcı olabilecek muhalefet ediş ortamının oluşmasına yaptığı katkıdır. Bununla beraber tüm dünyada artış eğiliminde olan sol hareketlilik de muhalefet edışı kolaylaştıran etkenlerdendir.

Bu şartlar altında Alevilerin siyasal bir organizasyon etrafında toplanabilmesi anlaşılabilir. Alevilere, Aleviliğe özgü sorunları gündeme getirip, çözüm arayışı içerisinde olmayı vaat eden bir siyasal organizasyon hiç kuşkusuz, öncelikle Aleviliğin taşıdığı anlamları bilerek yola çıkmalıdır. Alevilik geleneksel tabanla iletişim kurulduğunda bir mezhep, geleneksel kesimin dışında, daha şehirleşmiş Alevilikle temasa geçildiğinde inancı aşan bir kültür olarak görülebilmektedir. Kırsalda, yani Aleviliğin daha geleneksel tonlara büründüğü yerde, Aleviliğe özgü sorunlar dendiğinde, Aleviliğin dinsel boyutunun korunmasına ilişkin sorunlar anlaşılmaktadır. Her ne kadar dinsel kimlikle kültürel kimliği keskin çizgilerle birbirinden ayıramıyorsak da, kültürel Aleviliğin dinsel olanı aştığını ve hatta bazı noktalarda onunla gerilim içerisinde olduğunu ileri sürülebilmek mümkündür. Bu gerilim göz önünde bulundurularak, (T)BP'nin iki dönemi boyunca çeşitli salınımlar içerisinde zaman zaman Aleviliğin dinsel içerikli anlamından, zaman zaman da kültürel ve dini aşan anlamından beslenmeye çalıştığı ileri sürülebilir.

(T)BP'nin ilk döneminde gelenekten beslenmesinin pratik siyaset anlamında olumlu neticeler ürettiği söylenebilir. Siyasal etkinliğin gelenekten beslenmesini sağlayan aracı kurumlardan uzaklaşmaya başlandığı ikinci dönemde yaşanan çalkantıların ve siyasal yok oluşun, geleneğin (T)BP üzerindeki belirleyiciliği ile açıklayabilmek mümkündür. Gelenekten kopuşa neden olan faktörlerin (T)BP tarafından ortadan kaldırılmaması bilinçli bir rotada hareket edildiğini göstermektedir. Bu bilinçlilik düzeyi yine de, gelenekle gerilim içerisinde, yeniden kavramlar ve söylemler üretmek Alevilikle bağları canlı tutmak istemektedir. Bu canlı tutma gayreti (T)BP'nin gelenekle bir yarış halinde olmasına neden olmuş ve gelenek siyasal süreçler üzerindeki belirleyiciliğini kabul ettirmiştir. Bir mezhebe seslenmeye çalışmanın geleneksel yapılarla uzlaşım içerisinde mümkün olabileceği anlaşılmıştır. (T)BP gelenekle arasına mesafe koymaya başladığı andan itibaren tükenmeye de kapıları aralamıştır. Solda zaten var olan, varlığını kabul ettiren partilerin yerine, geleneksel Alevi kitlesine seslenmeye çalışması en azından 1980'de kendini kapatmak zorunda kalan bir parti olarak tarihe geçmesine engel olabilirdi.

EXTENDED ABSTRACT

A Political Movement Stucked between Tradition and Left: (Turkish) Unity Party

Atıl Cem Çiçek¹

Selçuk Aydın²

Hüseyin Baran³

Abstract

The Unity Party (BP) was a political party that was established by a group of Alevis in 1966. The party, which later came to be named the Turkish Unity Party (TBP), had gone through several ideological transformations throughout its political life. We know that “traditional” Alevis are a group that the TBP tried to address during its foundation period. Within this framework, we can conclude that the Hadji Bek-tashi Dervish Convent (HBD) contributed to the party on a seemingly significant scale. Despite the influence of the HBD within the party, the TBP gained the identity of a leftist party due to several factors. Meanwhile, with Alevism regarded as a cultural/religious representation rather than as a leftist ideology, the HBD and its representative sections alienated themselves from the party. Thanks to its connection with tradition, the TBP had shown a relatively successful performance by sending eight representatives to parliament. The same success, however, was not observed in the 1973 and 1977 elections. This study examines the difference in the party’s success between the period when it was founded and the 70s in an effort to consider the connection established by the TBP with tradition and/or the leftists. This examination was based on the party’s programs and the addresses and statements of the party’s dignitaries. Descriptive and historical research methods were used in the study.

Keywords

Alevism • Unity Party • Turkish Unity Party • Hacı Bektaş Dergâhı • Turkish political life

Corresponding Author

- 1 Atıl Cem Çiçek (PhD),
Faculty of Economics and Administrative
Sciences, Kafkas University, Kars Turkey.
Email: atilcemcicek@yahoo.com
ORCID: orcid.org/0000-0001-9859-182X
- 2 Ph.D., Faculty of Economics and
Administrative Sciences, Atatürk
University, Erzurum Turkey.
Email: selcuk.aydin@atauni.edu.tr.
ORCID: orcid.org/0000-0001-8997-9283
- 3 Faculty of Economics and Administrative
Sciences, Kafkas University, Kars Turkey.
Email: baranhuseyin@gmail.com
ORCID: orcid.org/0000-0001-7469-6846

A group of Alevis established the Birlik Partisi (BP; Unity Party) political party after the 1965 General Elections. The party changed its name to Türkiye Birlik Partisi (TBP; Turkish Unity Party) following the Turkish Military regime established on March 12, 1971, and the name continued for the remainder of its existence, i.e., until it was dissolved. Following the adoption of the 1961 Constitution, the political environment gained more freedom, and the establishment of the party during this time allowed a level of activism during a politically polarizing period. As it was gradually becoming difficult for the Alevis to easily express themselves, their primary demand for the state to recognize the Alevi identity continued to increase. In this context, the party expected to receive solutions from those in power and opposition circles. As the Alevis realized that their expectations came to naught, they decided to establish a new political party. The newly established party was mentioned in the 1960s and 1970s in conjunction with a number of leadership and ideology changes. Following the military coup of September 12, 1980, it was dissolved like all the other parties.

Undoubtedly, the establishment of a new party was not only caused by the environment under the new constitution. During this period, in addition to the political organization facilitated by the new constitution, some events occurred that deeply affected Alevism. Once confined to rural areas in order to exist, it is appropriate to mention that Alevism transformed in terms of faith and political organization due to rapid migration from the countryside to cities. The life practices created by village traditions became meaningless due to migration to cities. Ancestral rules that had met all the needs of a small community did not work in the city. The Alevis broke away from traditional life practices when they began city life, began to mingle with the new environment, and discovered that they were obliged to live with it. Even so, they tried to sustain their village life practices during their transition to city life. They were able to keep alive their sensitivity to remain one community even in the city. However, despite their efforts, they recognized that they could not overcome the sophisticated city life problems with village rules, and the solutions they proposed in terms of their life practices and daily problems would not work as community-specific solutions. City life created an impossibility that set the Alevis on the path to becoming a different community. Different perspectives that are not available in the village with other solution suggestions do not need to be solved.

During this period, in spite of Alevism's rapid politicization process, the Sunni interpretation of Islam began to stretch its political influence as far as possible. Cities became politicization areas not only for Alevism but also for Sunnism. Organized under the leadership of Naqshbandi cults, Sunnism had the opportunity to interfere in politics more than those that existed outside of their leadership. This interference also toughened the Alevis' opposition style. In addition, despite experiencing similar advantages and disadvantages of city life, the state of Alevis in the rural environment

continued to worsen in comparison with that in the past. While the migration of Alevis to cities was considered a chance to increase the vocalization of the problems of Alevism and was regarded as an advantage, the Alevi–Sunni conflicts experienced in some regions of Anatolia indicate that just defending life in the rural environment was gradually becoming more difficult. Without a doubt, this vulnerability depends on the current political will’s underestimation of the events and its concurrent discourse and belief in the refrain that “Alevism–Sunnism discrimination is over.” The most notorious example of these events occurred in Muğla-Ortaca during the 1960s. When Sunni villagers blockaded a neighboring Alevi village in Ortaca for days, all the Alevis in the country were troubled. This concern was very closely related to the resultant method of political will that was taken by the Alevis to address the problem. The tendency of the Adalet Partisi (AP) or the Justice Party to address the issue as an ordinary judicial case and the approach of the Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) or the Republican People’s Party, which denies Alevi–Sunni discrimination, minimized the belief among the Alevis that the current political composition would be able to solve the problems of Alevism.

In addition to these challenges, the Directorate of Religious Affairs (DİB) continued to attempt to establish domination over the Alevi faith (belief), leading to an accelerated tendency to politicize issues. Hearing current DİB representatives disregard Alevism in their discourse has caused the Alevi demands to increase with regard to rebuilding the institution. Numerous Alevi opinion leaders held talks with the ruling and opposition parties about the anticipated revisions (rebuilding) during relevant time intervals. When these talks went badly, it was thought that a political formation would be the only way to resolve these and similar problems..

Having been established in such an environment, the TBP entered the 1969 elections with a party program planning to vocalize the existence of the Alevi identity on political grounds and by addressing the Alevi masses. In the first elections it entered, the party received enough votes for eight parliament members, mainly by virtue of the settlements where there were extensive Alevi populations; however, it also experienced an axis shift due to the change in the general president’s role and in the impact of the conjuncture. We can see that the party evolved from traditional discourses to leftist discourses due to their popularity following the general presidency of Mustafa Timisi. Hadji Bektashi Dervish Convent (Hacı Bektaşî Dergâhı) accepted Timisi as the representative of the Alevis and traditionally supported the party until 1970. They were able to contribute to the party’s politics (policy) to some extent, which enabled the meeting of political views with social views. In 1970, a new period began for the TBP, when the Dervish Convent distanced itself from the party. Thus, we must consider two periods for the TBP—first, the period between 1966 and 1970, during which tradition ruled and traditional opinion leaders were able to significantly contribute to the party’s success, and second, the period between 1970 and 1980, during which the opinion leaders and the Dervish Convent became

distant from the party. The party then looked for a place on the leftist spectrum and the Dervish Convent's effect on the party diminished. This study aims to address this axis shift within the context of party programs, speeches of the general president, and election declarations, by using descriptive and historical research methods.

Kaynakça/References

- 5 Milletvekili BP'den çıkarıldı. (1970, 29 Mart). *Milliyet*. s.1.
- 5'lere göre kırmızı oy veren 2 BP'li hakkında işlem yapılmalı. (1970, 17 Mart). *Cumhuriyet*, s. 1–7.
- Ahmad, F. & Ahmad B. (1976). *Türkiye'de çok partili politikanın açıklamalı kronolojisi 1945-1971*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ata, K. (2007). *Alevilerin ilk siyasal denemesi Türkiye Birlik Partisi (1966-1980)*. Ankara: Kelime Yayınevi.
- Aybar, M. A. (1969, 28 Ekim). Sosyal uyanma masa başında hesap ettiğimiz gibi olmaz (Abdi İpeççi İle Söyleşi). *Milliyet*, s. 11.
- B.P. – Oyun içinde oyun. (1967, 15 Nisan). *Akis*, 669, 6–10.
- Berkman, H. T. (1966). Birlik Partisi. *Cem Dergisi*, 6, 13–16.
- Berkman, H. T. (1967a). Berkman konuştu. *Cem Dergisi*, 10, 16–18.
- Berkman, H. T. (1967b). BP'sinde bir toplantı–birliğin gücü. *Cem Dergisi*, 11, 17–18.
- Birlik Partisi hızla geliyor. (1967, 1 Ocak). *Cem Dergisi*, 9, 17–20.
- Birlik Partisi. (t.y.). *Arslan gücümüzdür – birlik partisi olağanüstü büyük kongresi faaliyet raporu*.
- Bozkurt, F. (2000). *Çağdaşlaşma sürecinde Alevilik*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Bozkurt, F. (2005). *Toplumsal boyutlarıyla Alevilik*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- BP'li 5'ler daha önce, AP'ye oy vermeyi şerefsizlik saydıklarını bildirmişler. (1970, 17 Mart). *Cumhuriyet*, s. 1–7.
- Çakır, R. (2012). *Ayet ve slogan Türkiye'de İslami oluşumlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çamuroğlu, R. (1999). Türkiye'de Alevi uyanışı. T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere (Der.), *Alevi kimliği* içinde (s. 96–104). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Güler, S. (2008). *Aleviliğin siyasal örgütlenmesi modernleşme, çözülme ve Türkiye Birlik Partisi*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Hükümet Güven Oyu Aldı. (1970, 16 Mart). *Akşam*, s. 1.
- Kanbolat, Y. (1979). *Olduğu gibi – eski Türkiye İşçi Partisi üzerine anılar*. Hatay: Bayır Yayınları.
- Küçük, M. (2008). Türkiye'de sol düşünce ve Aleviler. T. Bora & M. Gültekingil (Der.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce sol* içinde (s. 896–935). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Landau, J. M. (1979). *Türkiye'de sağ ve sol akımlar* (E. Baykal, Çev.). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Mardin, Ş. (2005). Turkish Islamic exceptionalism yesterday and today: Continuity, rupture and reconstruction in operational codes. *Turkish Studies*, 6(2), 145–165. <http://dx.doi.org/10.1080/14683840500119478>
- Massicard, E. (2005). Alevism in the 1960s: Social change and mobilisation. In H. I. Markussen (Ed.), *Alevi and Alevism, Transformed Identities* (pp. 109–135). İstanbul, Turkey: İsis Yayınları.
- Özbey, C. (1961). *Demokrat Partiyi nasıl kapattırdım*. Ankara: Emek Basım Yayınevi.

- Özbey, C. (1969). *Birlik Partilileri uyarmalar*. Ankara: Birlik Yolu-Atatürk Dizisi.
- Özgünay, A., Özdemir, C., Aktolgalı, İ., Arsal, O. & Yücer, N. (1970). *Beşyol düşkünü*. İstanbul: Tipo Neşriyat ve Basımevi.
- Özmen, F. A. (2011). Alevi gençliğinin siyasi ve sosyo-kültürel kimlik mücadelesi I. *Alternatif Politika*, 3(1), 31–54.
- Sarıbay, A. Y. (2001). *Türkiye’de demokrasi ve politik partiler*. Bursa: Alfa Kitabevi.
- Schüler, H. (2002). *Türkiye’de sosyal demokrasi partililik, hemşerilik, Alevilik* (Y. Tombul, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sencer, M. (1974). *Türkiye’de siyasal partilerin sosyal temelleri*. İstanbul: May Yayınları.
- Şaylan, G. (1990). Cumhuriyette Alevilik tartışması. L. Kaleli (Der.), *Kimliğini haykıran Alevilik* içinde (s. 84–118). İstanbul: Habora Kitabevi.
- Şener, C. (1991). *Alevilik olayı toplumsal bir başkaldırının tarihçesi*. İstanbul: Ant Yayınları.
- TBP’den istifalar devam ediyor. (1973, 1 Eylül). *Yeni Ortam*, s. 1–8.
- TBP’nin adı Sosyalist Birlik Partisi oluyor. (1973, 8 Temmuz). *Yeni Ortam*, s. 1.
- Timisi, M. (1971). *Genel başkan Mustafa Timisi’nin III. büyük kongreyi açış konuşması*. Ankara.
- Timisi, M. (1990). Cumhuriyette Alevilik tartışması (Gencay Şaylan’ın Mustafa Timisi ile yaptığı söyleşi). L. Kaleli (Der.), *Kimliğini haykıran Alevilik* içinde (s. 100–102). İstanbul: Habora Kitabevi.
- Timisi, M. (2008, 14 Kasım). Mustafa Timisi en zor yılları anlattı (Oral Çalışlar’ın Mustafa Timisi ile yaptığı söyleşi). *Radikal*. <http://www.radikal.com.tr/turkiye/mustafa-timisi-en-zor-yillari-anlattı-908405/> adresinden 10.01.2016 tarihinde edinilmiştir.
- Tombuş, İ. (1997). *Politikada kırk bir yıl*. Ankara: İzgi Yayınları.
- Topkaya, E. (1969). *Program ve tüzükleriyle Türkiye’de başlıca siyasi partiler*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Tunçay, M., Ersel H., Kuyaş A. & Oktay, A. (2005). *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980* (Cilt 3, B. Toprak, Ed.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Türkiye Birlik Partisi. (1972). *Türkiye Birlik Partisi tüzük ve programı*. Ankara: Gutenberg Matbaası.
- Türkiye Birlik Partisi. (1973). *Yaşasın özgür bağımsız ve demokratik Türkiye -Türkiye Birlik Partisi seçim bildirgesi*.
- Türkiye Birlik Partisi. (1977), 1977 *Genel seçimi radyo konuşmaları*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Türkiye Birlik Partisi. (1980). *Türkiye Birlik Partisi tüzük ve programı*. Ankara: Yazar.
- Ulusoy, F. (1993). Hacı Bektaş Veli Dergâhı postnişini Feyzullah Ulusoy Efendi ile bir söyleşi (Süleyman Cem’in Feyzullah Ulusoy ile yaptığı söyleşi). *Cem Dergisi*, 3(29), 27–28.
- Ulusoyların sözleri. (1973, 29 Temmuz) *Vatan*, s. 1–8.
- Yalçınkaya, A. (1996). *Alevilikte toplumsal kurumlar ve iktidar*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Yeni bir parti. (1966b). *Cem Dergisi*, 2, 17–18.
- Yeni parti hazırlığı. (1966a). *Cem Dergisi*, 4, 15–17.
- Zürcher, E. J. (2005). *Modernleşen Türkiye’nin tarihi* (Y. Saner Gönen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.